

Muraközy László, a Szent István Egyetem egyetemi tanára

E-mail: murakozy.laszlo@gtk.szie.hu

TUDÁS VAGY HATALOM¹

A Covid-vírus okozta válságos időszak még velünk van, és szemben a „szokásos” válságokkal, lefolyását, ciklusait és következményeit illetően nincsenek történelmi tapasztalataink. Az így okozott veszteségeket, azok mélységét és strukturáját még becsülni sem tudjuk, még kevésbé azt, hogy mikor következhet be a kilábalás. Így nehéz arra válaszolni, mi vár ránk 2021-ben és a következő években. Az biztos, hogy a felépülés lassú és fájdalmas lesz. Bizonyos ágazatok jó ideig jelentősen visszaszorulnak, ilyenek a turizmus, a vendéglátás, a közlekedés és a kereskedelem bizonyos területei, ami egyes országokat, régiókat rendkívül nehéz helyzetbe hozhat. Valamennyire átrendeződnek az ellátási láncok, bár ez – főleg Ázsia hatékonyabb víruskezelése következtében – az európai és magyar iparban viszonylag kisebb gondot okoz.

A tudásalapú társadalom

A jövőben még élesebb és kegyetlenebb verseny várható a világpiacon. A globalizáció nem visszafordítható ugyan, de sok minden változhat. A pénzügyi globalizáció minden bizonnyal tovább mélyül, akárcsak a legtöbb internetalapú terület. A home office, annak audio- és videotechnológiája ugrásszerűen fejlődött 2020-ban, így a világon szétszórta, hálózatban tevékenykedő munkatársak tökéletesen együtt tudnak működni. A mostani fejlemények is megerősítették, hogy a tudásalapú társadalomé a jövő, amelyben az emberi tőke erőssége és minősége lesz az egyik döntő tényező. Az egészségügyi vészhelyzetek enyhülése, majd elmúlása után azok az országok állhatnak fejlődési pályára, amelyek sok-sok évtizedes tudatos politikával a legképzettebb, legkreatívabb, sőt a legegészségesebb munkaerőt „állították elő”. Az emberi tőke, az új generációk felnevelése a család és a társadalom legalább negyedszázados, hatalmas befektetése, ami csak a kezdet, hiszen – mint napjaink is bizonyítják – egy 20-25 éves munkavállaló állandó továbbképzésre, fejlődésre van ítélve. Jó egészségügyi rendszer mellett még vagy további fél évszázad alatt.

¹ <https://doi.org/10.47630/KULG.2021.65.1-2.86>

Hatalomalapú társadalom és gazdaság

Az országok jövőbeni sikerének egyik döntő eleme az emberi tőkeállomány ereje és minősége lesz. Ez Magyarországon is régóta köztudott, az Orbán-rendszer az elmúlt évtizedben mégis ezzel ellentétes politikát folytatott. Az uniós tagság és évente a GDP 4-5 százalékát kitevő, vissza nem térítendő uniós támogatások a formális demokrácia fenntartására kényszerítik az ország miniszterelnökét, ezért kénytelen hatalmát választásokon is megerősíteni. Az intézmények lebontása, a jogrendszer kiüresítése, a hatalmi centralizáció, a megbízható pártkatonák pozícióba helyezése, a szakértő bürokrácia felszámolása, a választási rendszer egyoldalú átalakítása mind egy-egy cölöp az egyszemélyes uralom fenntartásához, de nem biztosítja automatikusan a választások megnyerését. Ez legutóbb Budapesten és több nagyvárosban bebizonyosodott.

Az elmúlt tíz évben Európa közepén a demokratikus értékeket elnyelő fekete lyukként épült fel az egyszemélyi hatalomra épülő rendszer, egy Patyomkin-demokrácia. Az ilyen jellegű karizmatikus uralom természetét már Max Weber² részletesen leírta. A karizmatikus vezért követők a modern időkben is jutalomra is számítanak. Erre egyrészt kiváló forrás a nemzeti össztermék mintegy felét kitevő államháztartás hatalmas összege és különösen a GDP 4-5 százalékára rúgó támogatás, amely az egyik „ellenségtől”, az Európai Unióból érkezik. Kimondottan szellemes megoldás „kiszébelni az ellenséget”, ami persze kétirányú utca. Az európai politika is politika, ahol az értékek és az érdekek összeütközéséből általában az utóbbi kerül ki győztesen.³

Igaz, a modern tömegdemokráciákban, így Európában is minden politikus célja a hatalom megszerzése, megtartása, de ezeket a törekvéseket kordában tartja a stabil intézményrendszer, a hatalmi ágak megosztása és a megbízható választási rendszer. Éppen e biztosítékok kiiktatása, elerőtlenítése volt a 2010 utáni hazai politika legfontosabb célja, és ezt átütő sikerrel meg is valósította. Mindez nem elég biztosíték a jövőbeni választások megnyerésére, és itt nemcsak 2022 a tét, hanem a kialakított rendszer fenntartása további évtizedeken át.

² „A 'karizmatikus' uralom, melynek gyakorlója... a nagy demagóg és politikai pártvezér (...) az ügynek él, 'művén munkálkodik' (...) Híveinek – a tanítványainak, a kíséretnek, a személyes párt-híveknek – odaadása azonban személyének és személyes tulajdonságainak szól” (Weber, 1989:8–9).

³ Németország nagyon is toleráns a sokszor arrogáns magyar kormányfő nem szokványos lépéseivel szemben. Az elnéző magatartást segíti, hogy kiterjedt befektetésekkel rendelkezik Magyarországon, amelyeket az idegentőke-ellenes kormány szinte elkényeztet az adófizetők pénzéből. Emellett Magyarország a német iparcikkek felvevőpiaca, beleértve a hadiipari termékeket is. Az Európai Néppárt német képviselői még vállalhatatlan helyzetekben is megvédték eddig a Fideszt, mivel az európai politikában is számít minden szavazat.

A rendkívül primitív, ellenségeképkekre és veszélyes ösztönökre építő „háborús” politika hatékonyságához nincs szükség kiművelt emberfőkre, szabad és kreatív gondolkodásra. Ellenkezőleg, engedelmes alattvalókra van szükség!⁴ A kritikus és szabad értelmiség ezért „született” ellenség, le kell járítani és ki kell szorítani, az olyan veszélyes helyeket pedig, mint az egyetemek, kutatóintézetek, a Magyar Tudományos Akadémia, a kulturális műhelyek szigorú ellenőrzés alá kell vonni. Mindenfajta autonómiát le kell rombolni. Az ebbe az irányba mutató lépések egyértelműek és következetesek.

A felsőoktatás szellemi szabadságának megtörése a Magyar Nemzeti Bank alapítványaiba kimentett 260-280 milliárd forinttal kezdődött, amely révén a jegybank elnökének a tanai bejuthattak az egyetemekre. Különösen árulkodó volt a CEU gátálatlan és törvénytelen kiűzése. A hazai felsőoktatás lépésről lépésre történt lerombolása jól nyomon követhető. A források beszűkítése, az államilag finanszírozott helyek csökkentése, a teljhatalmú kancellárok, „politikai komisszárók” kirendelése tovább rombolta az eddig sem túl versenyképes szférát. Majd megindult az állami felsőoktatás alapítványi formába alakítása, ezzel a privatizálása, hűségesez kezekbe juttatása. Az alapítványok pár megbízható ember alkotta vezetése korlátlan hatalommal rendelkezik a jövő szempontjából oly fontos intézményekben. Az állami vagyon magánkezekbe kerül, és az ott dolgozók teljesen ki vannak szolgáltatva az irányítónak, amit jól jelez, hogy egyoldalúan megfosztják őket a szellemi szabadság egyik biztosítékát jelentő közalkalmazotti jogviszonytól is.⁵ Bár a jegybank esetében az Alkotmánybíróság úgy ítélkezett, hogy a kimentett pénz nem veszíti el a közpénz jellegét, 2020 decemberében, a vírus okozta vészhelyzetet kihasználva, az Alaptör-

⁴ Napjaink számos fejleménye figyelmeztet a tömegdemokráciák kiürülésének, diszfunkcionális működésének, a megszerzett kormányzati hatalommal való visszaélés, egy „újfajta szolgaság” kialakulásának a veszélyeire. Erre már *Alexis De Tocqueville* és *Friedrich Hayek* rámutatott (Tocqueville, 1993:972–976; Hayek, 1991:XIV–XVII).

⁵ A társadalom azt is tétlenül nézi, hogy a magyar szellemi infrastruktúra kulcselemeit, az adófitetők pénzén kifejlesztett egyetemeket, jelentős ingatlanvagyonukkal együtt, gyorsított ütemben magánosítják, játsszák át megbízható és hűségesez kezekbe. Mindössze két év alatt a Corvinus Egyetem, a miskolci, a győri, a soproni egyetem, az Állatorvostudományi Egyetem, a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, a Színház- és Filmművészeti Egyetem sok ezer közalkalmazottja veszítette el viszonylagos védettségét, és került korlátlanul kiszolgáltatott helyzetbe. Az étvágy itt is határtalan! Újabb és újabb állami egyetemek „lenyúlása” már csak hónapok kérdése. Ha egy újabb törvénytelen eszköz bejön, akkor nincs megállás. Szeged, Debrecen, Pécs és a SOTE az újabb zsákmány. Már csak az ELTE és a BME marad állami egyetem, de ki tudja, meddig. Egészen elképesztő! (A főiskolák nem egyetemek, csak a nevükben. Ez is egy trükk volt, ami hozzájárult a felsőoktatás minőségének rombolásához.)

vénybe iktatva szűkítették le a közpénzjellegűt, kivonva ebből a kategóriából az alapítványokat.

Persze ennek a rendszernek is szüksége van megbízható emberekre. Ezt szolgálta a Nemzeti Közszolgálati Egyetem kiemelt kezelése, amely kevés látható eredményt hozott – annak ellenére, hogy nagy forrásokat mozgósítottak, és törvényi úton elvetették az egyetem jogi karaitól az államigazgatási diploma kiadását. Most a Mathias Corvinus Collegium a favorit, szintén alapítványi formában, ahova sok százmilliárd forint állami vagyont mentettek ki a megbízható elit képzésére.

A szellemi uralom megteremtéséhez persze az egész oktatási rendszert át kellett alakítani, a bölcsődéktől a középiskolákig. Az önkormányzatiság fokozatos felszámolásának egyik lépése a közoktatás állami kézbe vétele és központosítása volt. Ez korántsem a minőség javítását, a regionális különbségek szükséges kiigazítását szolgálta, hanem hű alattvalók nevelését. Az oktatási szabadságot korlátozták, központi utasítások alapján készült tankönyveket tettek kötelezővé, felszámolva a sokszínű tankönyvpiacot. A Magyar Gazdasági és Kereskedelmi Kamara elnökének a tanácsát is megfogadva beszűkítették a gimnáziumi továbbtanulási utakat, az ipari munkaerőt képző, színvonalatlan szakmunkásképzés felé terelve a tanulókat.

A széles választói rétegek „megfelelő” gondolkodásának kialakítása végett a megyei lapoktól kezdve a köztévéen keresztül mindent elfoglalt a hatalom, ők terjesztik a hamis és álságos ideológiát, újabb és újabb belső és külső, primitívnél primitívebb ellenségképekkel riogatják az állampolgárokat. Általában az ősi ösztönös félelmekre építenek, és minden oldalról bombázzák az embereket. Sajnos tragikus történelmi tapasztalatok mutatják, hogy az ilyen megtévesztő propaganda hova vezethet, milyen következményekkel járhat.

A leszakadó rétegek elhanyagolása – az emberi tőke pazarlása

Magyarországon sok-sok százezer család napról napra tengeti az életét az ország legszegényebb régióiban, teljesen kiszolgáltatva a hatóságoknak; számukra jó esetben a közmunka jelenthet némi jövedelmet. Nemcsak a roma népességről van szó, hanem sokkal szélesebb tömegekről – és feltehetően milliós gyermekszámról. Az elmúlt tíz év perverz állami újraelosztása a szegényektől vesz el jövedelmet, miközben a korábbi juttatásokat elinflálta. Az állami családi támogatás a közép- és felsőosztály vagyonosodását segíti. Magyarországon az adórendszer és az állami transzferek révén nemhogy csökkennének, nőnek a jövedelmi különbségek.

Megszületésekor minden gyermek egyenlő – és különleges érték. Azt a családi környezet és a társadalmi gondoskodás, elsősorban az oktatás határozza meg, hogy mi lesz belőlük. A leromló magyar közoktatás leggyengébb iskolái éppen a leszakadt régiókban működnek. Az egészségügyi ellátás is igen gyenge az ilyen régiókban. A kitörés, a felemelkedés esélye szinte kilátástalan, a társadalmi mobilitás teljesen beszűkült. A csökkenő magyar népességben belül gyermekek százezreiről mond le az állam. Mindez hatalmas veszteség a magyar emberi tőke állományából. Viszont a legképzettebb, legkreatívabb fiatalok százezrei külföldre távoztak, jelentős részük a jövőben más országok humánvagyonát gyarapítja majd.

A válság mint az igazság pillanata

Kiindulópontunk az volt, hogy bizonytalan jövőnk egyik jellemzője a tudás és az azt hordozó emberi tőke felértékelődése lesz. Ebben jelenleg is igen rosszul állunk. De mint annyi mindenben, a válságok kritikus periódusa e területen is az igazság pillanata, rámutat a gyengeségekre és az erősségekre.

2020 tavaszán a távoktatásra való áttérés nehézségei megmutatták, hogy a legyengített magyar oktatási rendszer mennyire felkészületlen volt. Az elitiskolák még csak-csak megbirkóztak az átállással, de az elmaradt régiókban megoldhatatlan feladatot jelentett. Eleve hiányoztak a megfelelő technikai eszközök az iskolákban is, de különösen a társadalom perifériáján lévő családokban. A leszakadt régiókban az internet és a számítógép a legtöbb gyerek számára elérhetetlen. A pedagógusok helytállása mentett valamit a helyzeten, de a korábbi mulasztások miatt kialakult hiányokat és gyengeségeket nem tudták ellensúlyozni. Az egészségügyi vészhelyzeten pedig csak az orvosok és az egészségügyi dolgozók helytállása enyhített.

A kormányzat a válsághelyzetben csak kapkodott. Az oktatást és az egészségügyet irányító miniszter és minisztériuma csődöt mondott, az egészségügy irányítását árulkodó módon az ország főrendőre vette át.

Amint a magyar vezetés valamennyire is magához tért, nem a válság igazi kezelése mozgatta, inkább mások zsebében kotorászott. Az ingyenes internet a szolgáltatókat terheli, a járvány elleni védekezés egy részét a külföldi tulajdonú hipermarketekre kivetett adóból finanszírozta. A hitelmoratórium a bankok költségeit növeli.

Leplezetlen politikai motiváció vezette a kormányt az önkormányzatok, elsősorban Budapest megsarcolásánál. Pedig az időseket és a rászorultakat éppen a helyi vezetés segíthette volna – és segítette is. A parkolás ingyenességének elrendelése, a

gépjárműadó teljes elvonása, a négyszeresére emelt szolidaritási adó 2024-ig szóló betervezése után még az iparüzési adó felét is elengedték. Ezzel a nagyobb városok működése ellehetetlenülhet, és a kormányzat politikailag motivált szelektív „jóindulatán” múlhat az életben maradás.⁶

Válságkezelés helyett...

Az elvonások ellenére a kormányzat a rászorulóknak valójában kevés közvetlen segítséget nyújtott. A bértámogatás mértéke szerény volt, miközben egy lépést sem tettek a leszakadó rétegek, a munkájukat elvesztők érdekében. A költségvetés óriási hiánya, a gazdaságvédelmi alapba begyűjtött hatalmas összegek zöme nem a válság kezelését, hanem a karizmatikus vezér klienseinek és követőinek szokásos megjutalmazását, valamint az egyházak és a sport támogatását szolgálta.

Az oktatás megsegítését mindössze az elvileg illetékes miniszter meghökkenítő karácsonyi levele szolgálta.⁷ Az egészségügy területén pedig ebben a kritikus helyzetben is erős centralizálást jelentett be a kormány. Létrehozták az Országos Kórházi Főigazgatóságot, hűséges emberek vezetésével; 2021 januárjától központi döntéssel lecserélték a kórházi vezetői gárdát, a terület teljes átszervezését kilátásba helyezve. Törvényt hoztak az orvosi szakma „militarizálásáról”, sajátos félkatonai irányítás alá vonásáról, amelyet béremeléssel óhajtottak ellentételezni, és a hálapénz megszüntetésével népszerűvé tenni. Ezek az igen veszélyes és előkészítetlen látszatintézkedések megroppanthatják a teljesítőképesége határán lévő rendszert a vírussal való küzdelemben.

A társadalmi tudás összegzése

A történelmileg felzárkózó országok tapasztalatai már régen bebizonyították, hogy az emberi tőke fejlesztése a siker egyik kulcsa. A magas színvonalú oktatás olyan munkaerő-állományt biztosít, amely a gyorsan változó világban is versenyképes termelést tesz lehetővé. Az oktatási és szociális rendszernek alapvető szerepe van abban is, hogy egy gyerek se vesszen el társadalmi helyzete miatt, és akár többlet-erőfeszítésekkel is ugyanolyan értékekkel járuljon hozzá a fejlődéshez, mint a jómódú családok gyermekei. Nyilván igen fontos a családi légkör is, a jövőt szolgáló

⁶ Karácsonyi ajándékként, mindössze pár nap elteltével, a hűséges, Fidesz-irányítású nagyvárosok már meg is kapták a kieső iparüzési adó pótlását.

⁷ <https://magyarnarancs.hu/feketelyuk/kasler-miklos-az-osi-magyar-hitvilagot-es-a-keresztenyhagyomanyt-otvozve-mond-koszonetet-a-pedagogusoknak-234464>

közös értékek közvetítése. A mai világban a sok éven át tartó oktatás, majd az állandó továbbképzés több évtizedes társadalmi és magánbefektetést jelent. Abban pedig a magas színvonalú egészségügy segít, hogy ezt a humán tőkét minél hosszabb ideig hasznosítani lehessen.

A magas színvonalú humán infrastruktúra kialakítása és fejlesztése a modern államok egyik legfontosabb feladata. Az Orbán-kormány az elmúlt tíz évben szabadon alakíthatta társadalom- és gazdaságpolitikáját, ehhez óriási források álltak a rendelkezésére, a gazdasági konjunktúra és az óriási EU-támogatások következtében is. Sokféle út állt nyitva, köztük a hosszú távú növekedést megalapozó humán-tőke-fejlesztés is, de nem ezt választotta.

Tovább rontja a helyzetet, hogy nemcsak a hazai humán tőke elsoványosodása folyik, de a meglévő, szőrt tudás is nehezen hasznosul, mivel ehhez olyan intézményekre volna szükség, amelyek lehetővé teszik annak összegzését. *Friedrich von Hayek* egyik legfontosabb gondolata éppen az volt, hogy a formális és informális intézmények, többek között a tulajdonviszonyok, a független jogrendszer, valamint a jól működő piac teszi lehetővé a szétszórt társadalmi tudás összegzését.⁸ Az elmúlt tíz évben azonban nemcsak az alapvető intézményeket gyengítette le a hatalmi politika. A *rule of law*, a jogrend uralma helyére a *rule by law*, a joggal való visszaélés mindennapi gyakorlata lépett.

Az „elfoglalt állam”⁹ befolyása átszővi és aláássa a piac működését is. A kedvezményezett üzleti köröket, a hűséges magyar tőkésosztályt minden eszközzel támogatja a hatalom. Ehhez gátlástalanul felhasználja a közpénzeket, az uniós támogatásokat, a szabályozást,¹⁰ valamint időnként a hatóságokat is. Magyarországon igencsak előrehaladt a piac államosítása és az állam piacosítása. Az autokrata rendszer kiépítése nemcsak a demokráciát ássa alá, de mindez azt is eredményezi, hogy a meglévő társadalmi tudás jelentős része nem hasznosul.

*

⁸ „A racionális gazdasági rend problémájának sajátosságát pontosan az jelenti, hogy azoknak a körülményeknek az ismerete, amelyekre építünk, koncentrált és integrált formában sohasem létezik, hanem csak az egyes elkülönült egyének között szétszórt, részleges, sokszor egymásnak is ellentmondó ismeretek formájában (...) a probléma az, hogy miként hasznosítsák azt a tudást, aminek a maga összességében egyetlen egyén sincs a birtokában” (Hayek, 1995:242). A múlt század húszas és harmincas éveiben *Ludwig von Mises* és *Friedrich von Hayek* részéről az *Oskar Langéval* a tervezés és a piacgazdaság lehetőségeiről folytatott vitájában éppen a szétszórt társadalmi tudás, a meglévő erőforrások optimális hasznosítása volt az egyik döntő érv a kapitalizmus mellett.

⁹ <https://www.jstor.org/stable/44018013?seq=1>

¹⁰ A szabályok semmibe vételének, a korrupció elfedésének egyik tipikus eszköze a nemzetgazdasági szempontból kiemelt jelentőségű ügyé nyilvánítás. De persze ez csak egy módszer a sok közül.

A globális gazdaság számára kivételes kihívást jelent a koronavírus-járvány okozta válságsorozat, amelynek mélységét és kimenetét ma még fel sem tudjuk mérni. Homályos jövőképünkben az egyik bizonyos pont, hogy a tudásalapú gazdaság még fontosabb lesz, mint valaha. A társadalom rendelkezésére álló emberi tőke az egyik legnagyobb beruházás, a nemzeti vagyon legfontosabb része. Hosszú ideig tartó, generációkon átívelő befektetéssorozat. A hosszú távú növekedés egyik kulcseleme. Az egy évtizede szisztematikusan felépített magyar hatalmi politika azonban nem a jó kormányzásra épül, hanem egy leválthatatlan autokratikus rendszert hoz létre. Európa közepén. A hatalmas EU-támogatások megszerzéséhez a demokráciának legalább a látszatát fel kell mutatni. Meg kell tartani és meg kell nyerni a választásokat. A karizmatikus vezetés fenntartásához nem elég a vezérbe vetett hit, a közpénzek és az EU-támogatások eltérítésével, a piac célzott befolyásolásával a követők és hívők állandó jutalmazása is szükségeltetik. Ez erős intézmények, demokratikus kontroll és jól működő piac mellett nem menne.

A kiemelt klientúra hálája kevés a választások megnyeréséhez. Ehhez a választók állandó manipulálására, gyűlöletbeszédre, újabb és újabb fiktív ellenségek felmutatására, az ösztönök felkorbácsolására is szükség van. Ez a politika jól képzett, kreatív, nyitott, művelt népességgel, magas színvonalú, globálisan versenyképes emberi tőkével nem folytatható a végtelenségig.

Egy évtizede világos döntés született. A népesség kiművelése, az emberi tőkére építő hosszú távú fejlesztés helyett, az eszközökben korántsem válogatva, a hatalom bebetonozása a cél. Ez világosan kirajzolódott a 2020-as válságban és az álságos válságkezelésben is. Nem látunk a jövőbe, de ezen az úton csak vesztes lehet Magyarország.

Hivatkozások

- Hayek, F. von (1991). *Út a szolgasághoz*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
Hayek, F. von (1995). *Piac és szabadság*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
Tocqueville, A. de (1993). *Az amerikai demokrácia*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
Weber, M. (1989). *A politika mint hivatás*. Medvetánc Füzetek, Eötvös Lóránd Tudományegyetem – Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem – Művelődéskutató Intézet, Budapest.